

Maďarský romanista K. Visky spracoval závažnú historickoprávnu problematiku, dôležitú najmä z hľadiska moderného práva pracovného a autorského. Právne otázky, ktoré sa podujal vo svojej knihe vyriešiť, v kratších článkoch už publikoval v odborných romanistických časopisoch. Jeho kniha je teda výsledkom niekoľkoročného vedeckého úsilia, podopretého širokou znalosťou prameňov a literatúry.

V. napísal marxisticky fundované dielo, v ktorom zameral svoju pozornosť na tieto otázky: rozdielne právne postavenie jednotlivých druhov práce a s tým spojené odlišné právne posudzovanie práce duševnej (*ars liberalis*) a fyzickej (*ars illiberalis*), ďalej kvalifikácia foriem duševnej práce podľa prameňov rímskeho práva a napokon otázka spojitosti duševnej práce so zvláštnosťami rímskeho otrokárskeho zriadenia. Pri skúmaní týchto otázok dospel V. k jasným a viac menej jednoznačne vyhraneným vlastným stanoviskám i keď nie všade sa vyhol niektorým rozporom.

Ako je známe, rímske právo ostro rozlišovalo po celé tisícročie svojho vývoja medzi duševnou a fyzickou prácou, pričom merítkom pre toto strohé rozdelenie, neznáme moderným právnym systémom, svedčil nielen charakter samotnej pracovnej činnosti, ale aj to, kto ju vykonával. Ak duševne pracoval otrok alebo prepustenec, považovala sa táto práca za prácu fyzickú. Treba samozrejme povedať, že každá fyzická práca bola v Ríme považovaná za prácu nedôstojnú slobodného rímskeho občana, ba dokonca za špinavé zamestnanie (Cicero). Menejcenná fyzická práca, ako aj zmluva uzavretá na jej vykonávanie, boli právnym i faktickým vyjadrením služobnej podriadenosti pracovníka. Na druhej strane duševne pracovať mohol len slobodný a hlavne urodzený rímsky občan, pre ktorého fyzická práca bola inkompatibilná s jeho spoločenským postavením. Rozdeľovanie práce na duševnú a fyzickú malo teda v Ríme nielen sociálny, ale aj triedny význam, na čo V. správne upozornil (s. 17, 156).

Problematika právnych vzťahov duševnej a fyzickej práce, teda pracovnoprávnych vzťahov vôbec, patrila v antickom Ríme do sféry občianskeho práva. Rimania nevytvorili samostatné odvetvie pracovného práva. Pracovnoprávne otázky riešili v rámci nájomnej zmluvy (*locatio conductio*), ktorá ako konsenzuálna zmluva patrila systematicky do obligačného práva. A známe je aj to, že sa v Ríme rozoznávali tri formy nájomnej zmluvy: nájom vecí (*l. c. rei*), nájom pracovnej sily teda pracovná zmluva (*l. c. operarium*) a nájom pracovného výsledku teda zmluva o dielo (*l. c. operis*). Iba po-

sledné dve mali pracovnoprávny charakter, pričom treba zdôrazniť skutočnosť že duševná práca bola podľa rímskeho ponímania a podľa všeobecnej mienky rímskych právnikov zásadne vylúčená z úpravy týmito zmluvami. Z toho vyplývalo, že za jej vykonávanie nenáležela mzda (*m e r c e s*), ale len cestou mimoriadneho súdneho procesu vymáhateľná odmena (*h o n o r a r i u m*) a že samotná pracovná činnosť sa nazývala *a r s a n i e o p u s*.

Z týchto známych skutočností vychádzal aj autor knihy. V prvej kapitole sa sústredil na rozsah a kvalifikáciu duševnej práce, pričom vychádzal z prameňov neprávnických (Cicero, Seneca, Quintilian), aj právnických (najmä Ulpianove fragmenty). Po dôkladnom rozbere príslušných prameňov bol nútený konštatovať fakt, že pramene podávajú len skúpe informácie o tom, ktoré pracovné činnosti označovať výrazom *a r s l i b e r a l e s* a uzatvára svoje úvahy v tejto kapitole tým, že ako pojem a. l. tak aj k nemu patriace činnosti, zostali dodnes nedefinované a sú predmetom stálej diskusie v odbornej literatúre (22).

V ďalších kapitolách (II.-IX.) analyzuje V. jednotlivé formy a. l. Typickou duševnou činnosťou, aspoň teda v posledných desaťročiach republiky, bolo pestovanie a vyučovanie filozofie, ktorá si tento charakter zachovala aj v časech justiniánskej kodifikácie (24-30). Ďalej to boli gramatika a rétorika - spočiatku zanedbávané a podceňované - ktoré V. zaradil medzi a. l. Obe získali časom na veľkej vážnosti hlavne tým, že sa v Ríme prišlo na to, aký dôležitý význam má štúdium a znalosť týchto dvoch disciplín pre mladých ľudí hodlajúcich venovať sa verejnej činnosti. Rimania však robili rozdiel medzi gramatikmi. Ten, kto vyučoval elementárnu gramatiku (*l i t t e r a t o r*) sa pokladal iba za vychovávateľa (*p e d a g o g u s*) a jeho činnosť nebola zahrnutá medzi a. l. (31-38).

S filozofiou úzko súvisela v Ríme právna veda (*i u r i s p r u d e n t i a*), ktorú pestovali oddávna urodzení občiania. V tejto oblasti najdôležitejšiu skupinu tvorili učení právnici (*i u r i s c o n s u l t i*), ktorí poskytovali súkromným osobám a úradom právne rady (*r e s p o n s a*) a boli prípadne aj literárne činní. Činnosť učených právnikov možno považovať, podľa názoru V., za slobodnú prácu (Ulp.D.1,1,1,1). Druhú skupinu tvorili advokáti (*i u r i s p e r r i t i*), ktorých možno viacej považovať za rečníkov (*o r a t o r e s*), než za učených právnikov. Advokáti boli síce zbehlí v základných právnych otázkach, avšak ich činnosť nebola považovaná za slobodnú prácu, podobne ako ani práca pomocného právneho personálu (46-72).

Z inžinierskej činnosti mala v antickom Ríme neobyčajný význam

geometria, presnejšie zememeračstvo (39-45). Vysoko sa cenila architektúra (95-103). Geometria zaznamenala určité vývojové zvláštnosti. Spočiatku bola práca geometrov (*m e n s o r e s a g r o r u m*) považovaná za s. l., za čias Gaiových stratila tento charakter, ale za cisárstva a klasického práva bola znovu pojatá do okruhu s.l. Celkom iný osud stihol architektúru, ktorá bola síce aj podľa rímskeho ponímania považovaná nielen za vedu ale aj za umenie, ale predsa len bola predmetom nájomnej zmluvy a teda kvalifikovaná ako práca fyzická.

Tak ako práca architekta, tak aj práca lekára mala vysokú hodnotu (73-94). Autor podrobil hlbokému rozboru prácu lekára, ale sám nedospel k jednoznačnému stanovisku, lebo ani zachované pramene nie sú jednotné. Predsa sa tu však dopustil nepresnosti. Uviedol, že rozhodujúci význam v otázke charakteru lekárskej práce mala konštitúcia cisára Konštantína z r. 337 (Cod. Just. 10,66,1) v duchu ktorej je možné lekársku činnosť rátať medzi s. l. (87). Na inom mieste ale píše (153), že táto konštitúcia považovala prácu lekára za prácu remeselnícku (!), teda za prácu fyzickú. Podľa všetkého možno mať za to, že lekárska práca nebola prácou duševnou.

Naproti tomu z prameňov úplne jasne vyplýva, že umelecké maliarstvo a sochárstvo (125-145), aj keď sa odbornou úrovňou a zručnosťou odlišoval maliar od púheho natierača a sochár od obyčajného kamenára - a to si Rimania jasne uvedomovali - naproti tomu ani maliarstvo ani sochárstvo neboli uznané za s. l. Až príliš často sa v týchto pracovných činnostiach prelínala duševná práca s fyzickou; okrem toho ju vykonávali zväčša cudzinci, otroci a prepustenci.

Celkom mimoriadnu pozornosť venoval V. ešte oblasti dnes zvlášť významnej, duševnému vlastníctvu autorov, teda literárnej činnosti (próza, poézia, dráma, vedecká tvorba), v ktorej sa varí najmarkantnejšie prejavovali rozpory medzi duševnou a fyzickou prácou a objavovali najväčšie rozdiely medzi rímskym a novodobým ponímaním, toho, čo dnes nazývame autorským právom (104-124).

Predovšetkým je nevyhnutné zdôrazniť, že pojem autorské právo je pre rímske pomery prínajmenej nepriliehavý. V prameňoch rímskeho práva nenájdeme ani jeden inštitút podobný dnešnému pôvodcovskému právu. Poukazuje na to jednoznačne skutočnosť, že nielen autor diela, ale ani jeho nakladateľ, neboli pred zmenami v texte ani pred ďalším rozširovaním diela zákonom chránení. V podmienkach otrokárskeho štátu ani nemohlo vzniknúť špeciálne autorské právo, lebo rímske právo súkromné "slúžilo v prvom rade potrebám tovarovej výroby a výmeny" (123). Veď duševné vlastníctvo bolo výsadou majetných tried a tie ne-

boli hospodársky odkázané na to, aby "vyhlásili" duševnú produkciu za predmet tovarovo peňažnej výmeny.

Ďalšou zvláštnosťou bolo, že Rimania si uvedomovali síce, že spisovateľské alebo básnické dielo je zvláštnym vlastníctvom autora, ale neoddelili ho od vlastníckeho práva k rukopisu ako takému. Len tak mohla vzniknúť rozsiahla kazuistika okolo otázky vlastníckeho práva papyrusu či pergamenu popísaného rukou, odlišnou od ruky vlastníka papyrusu či pergamenu; ba dokonca sa v posudzovaní tejto otázky vytvorili dve odlišné právnické školy - sabinianska a prokuliánska. Duševné vlastníctvo nemalo teda v rímskom ponímaní majetkoprávnú hodnotu a nemohlo sa v dôsledku toho previesť právnym úkonom na iného. Ak teda autor predával svoje literárne dielo, nepredával výsledok svojej duševnej práce, ale rukopis ako taký. V tejto spojitosti se však V. dopustil nepresnosti. Najprv správne tvrdil, že autorovo právo k rukopisu sa zlieva s literárnym dielom zaznamenanom na rukopise (108), ale v ďalšom texte toto tvrdenie poprel (121).

Recenzovaná kniha dokazuje, že V. zvláštny význam prikladá hlavne tomu, ktoré formy práce je možné zaradiť do okruhu a. 1. Sústredil sa predovšetkým na túto stránku problému, menej miesta venoval právnym dôsledkom, ktoré z toho vyplývali. Napríklad, či vzťahy založené slobodnou prácou, ktorá nebola v rímskom práve uznaná za predmet zmluvy, lebo nebola jednoducho spôsobilá stať sa - vzhľadom na hospodárske a sociálne pomery vtedajšej doby-- objektom pracovnej zmluvy, teda či vzťahy založené takouto slobodnou prácou možno charakterizovať ako právne vzťahy. Skutočný výkon duševnej činnosti spôsoboval len vznik faktického vzťahu medzi objednávateľom práce a jej vykonávateľom ako tomu bolo v iných prípadoch faktickej situácie (*m a t r i m o - n i u m , p o s s e s s i o , o b l i g a t i o n a t u r a - l i s*)?

Autor živo a plasticky vykreslil problémy duševnej práce v Ríme, pričom sa snažil hodnotiť aj javy hospodárske a sociálne. Kniha sa stane užitočnou nielen romanistom, ale aj iným príbuzným oborom vedy o štáte a práve (občianske právo, pracovné právo, autorské právo).

Peter Blaho